

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ZİRAAT FAKÜLTESİ
PEYZAJ MİMARLIĞI BÖLÜMÜ

PEYZAJ PLANLAMA

Prof. Dr. Şükran Şahin
2008

BASILMAMIŞ DERS NOTU

1. KAVRAMSAL TEMELLER

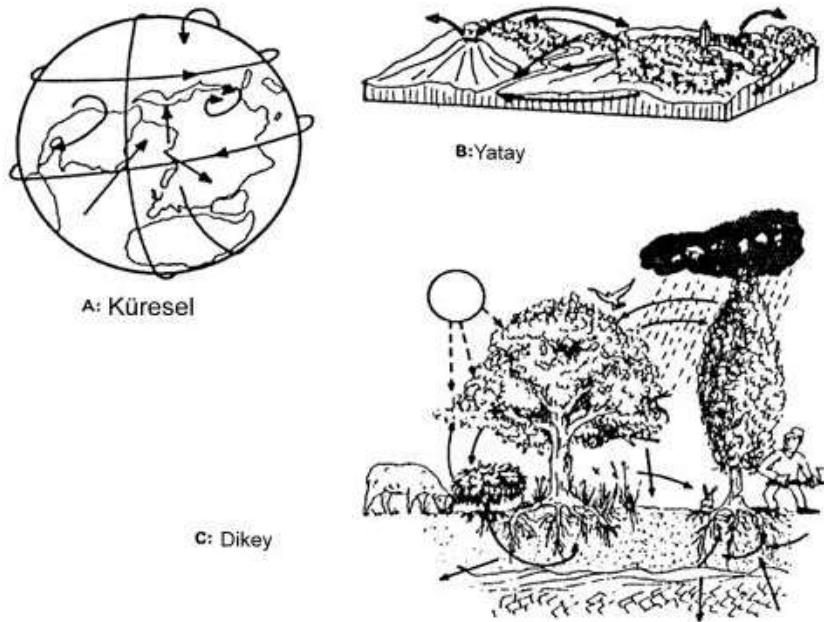
1.1. Peyzajın Oluşumu

Yeryüzü temelde canlı ve cansız varlıklardan oluşan bir organizasyondur. Bu organizasyon bir sistem olarak ele alındığında hiyerarşik olarak çeşitli alt-sistemlerden (ekosistem) oluşur. Her bir ekosistem, hem kendi sınırları olan hem de açık sistemlerdir. Hiyerarşik düzen içinde yeryüzünden başladığında sistemin sınırı atmosferdir. Orman ekosistemine gelindiğinde orman sınırı sistemin de sınırıdır. Deri insan sisteminin sınırını oluştururken hücre zarı diğer bir sistemin sınırıdır. Hiyerarşik düzen böylece bugünkü bilgi sisteminde DNA yapısına kadar inebilmektedir (Lovelock 1982).

Bütün bu sistemlerin açık olması karşılıklı etkileşimi sağlar. Sistemler arası karşılıklı etkileşim madde ve enerji akışı ile oluşur (Zonneveld 1994) ve bu etkileşim sürdüğü müddetçe sistem varlığını korur. Bu bağlamda kapalı sistemlerin sürekliliği mümkün değildir. Bir ekosistemde karşılıklı ilişkiler üç boyutta gerçekleşir (Şekil 4.1) (Zonneveld 1994).

- Dikey (topological)
- Yatay (chorological)
- Küresel (GAIA)

Dikey ilişkiler bir ekosistemi oluşturan elemanların birbiri ile olan ilişkilerini ortaya çıkarırken, yatay ilişkiler bu elemanların komşu ekosistemin elemanları ile olan karşılıklı ilişkilerini belirtir. Küresel ilişki ise en üst hiyerarşik katmanla olası etkileşimlerdir.

Bir ekosistemde dikey, yatay ve küresel boyutlu ilişkiler (Zonneveld 1994)

Yeryüzünde yaşamın sürekliliği öncelikle, yukarıda belirtilen boyutların herbirini kapsayan temel döngülerin sürekliliğini sağlamakla olasıdır. Bunlar:

- Su döngüsü
- Karbon döngüsü
- Azot döngüsü
- Fosfor döngüsü
- Oksijen döngüsüdür.

Bu döngüler, besin zinciri ve ağı boyunca enerji, madde ve bilgi akışını sağlarlar. Bir yerde biyolojik çeşitliliğin bolluğu ekolojik işlerliğin yoğunluğunu ifade eder. Biyolojik çeşitlilik azaldıkça besin zinciri ve ağının zararlanmalara karşı dayanıklılığı da azalır. Diğer taraftan biyolojik çeşitliliğin bol olduğu bölgelerde (ıslak alanlar, vadiler, ormanlar vb.) besin zincirinin herhangi bir bölümündeki bir zararlanma ya da kirlilik, tüm sistemde ve hatta sistemden kilometrelerce uzaktaki diğer bir sistemde geri dönüşümü mümkün olmayacak zararlanmalara neden olabileceğinden sistem duyarlılığı fazladır.

Ekosistem oluşum sırası "geçiş dönemleri" ile ifade edilir. Dayanıklı, sürdürülebilir ekosistemler bir seri "geçiş" dönemlerinden oluşur ve sistemi aşamalı olarak daha stabil yapıya hazırlar. Sonuç olarak, bir ekosistemin yapısı "Climax" durumuna geçene kadar devam eder. Dayanıklı bir ekosistemde göze çarpan özellikler (Cook and van Lier 1994):

- 1- Değişen koşullara dirençli uyumu sağlamak için biyolojik çeşitliliğin korunması ,
- 2- Az düzeyde enerji kullanımı, madde tüketimi ve atık üretimi,
- 3- Kendi içinde madde ve enerjinin yeniden kullanımı ve döngüsü,
- 4- Kendi kendini iyileştirme ve onarım ile değişikliğe uyumdur.

Ekosistemler açık sistemler olmakla birlikte kendi içlerinde belirli sınırları vardır ve bu sınır içinde peyzaj elemanları arasındaki dikey (vertikal) ilişki, peyzajın karakterini ve kapasitesini belirler. İdari sınırlar (il sınırı, ilçe sınırı, belediye mücavir alanı vs.) çoğu zaman doğal sınırlarla çakışmamaktadır. Doğal sınırları belirleyebilmek ise çoğu zaman güçtür. Akarsu sistemleri bu açıdan incelendiğinde doğal sınır su toplama havzası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğal sınır içindeki peyzajın formunu (karakterini) biçimlendiren üç mekanizma vardır. Bu mekanizmalar şunlardır (Cook and van Lier 1994):

- 1- Fonksiyon: Geomorfolojik süreçler
- 2- Strüktür: Organizmaların kolonizasyon deseni
- 3- Değişim: Lokal müdahaleler

Bu üç mekanizma doğal sınırları içinde analiz edilmelidir.

Ekosistemlerin açık olması, sistem analizi ve değerlendirmesi sırasında yakın sistemler ile olan etkileşimlerin de incelenmesini (yatay etkileşim) gerekli kılar. Bu durum "ekolojik ağ" terimi ile planlamaya aktarılmıştır. Zonneveld'e (1994) göre bir ekosisteme ait çalışma yapılırken diğer sistemlerle ekolojik ağın oluşturulması aşağıdaki avantajları sağlar:

- 1- Ekosistemin daha etkin işlerliği
- 2- Yakın çevre ile bütünlüğün korunması
 - Hidrolojik sistemin bütünlüğü
 - Biyolojik çeşitliliğin korunması
 - Göç eden türler için habitat ve bağlantı hatlarının sağlanması

Bütün yukarıdaki bilgiler 1960'ların sonunda ortaya çıkan ancak son yıllarda önemi anlaşılan ve bu tez çalışmasının da temelini oluşturan HOLİSTİK(1) SİSTEM YAKLAŞIMI'nın gereğini vurgulamaktadır.

Forman and Godron (1986) Doğal sınır içindeki peyzajın formunu (karakterini) biçimlendiren mekanizmaları üç bölüme ayırmıştır: .

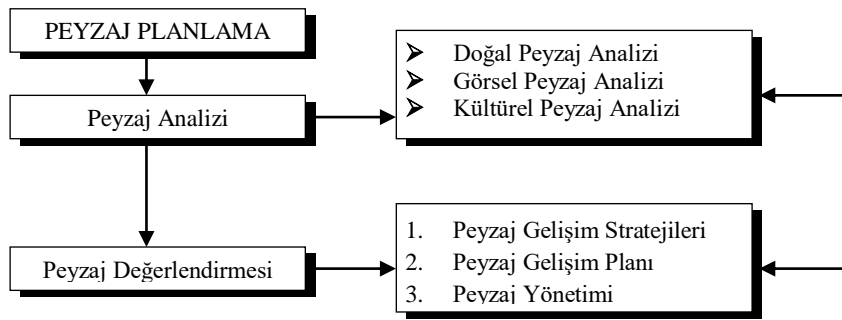
1. Fonksiyon: Jeomorfolojik süreçler
2. Strüktür: Organizmaların kolonizasyon deseni
3. Değişim: Lokal müdahaleler

Marcucci (2000) bu süreçlere, "Bir Planlama Aracı Olarak Peyzaj Tarihi" başlıklı yayınında iklim değişikliğini de katmaktadır. Kültürel süreçleri ise, Forman ve Godron'un local müdahaleler tanımlamasından ayrı olarak ele almaktadır. Jeomorfolojik süreçler, tektonik olayları, erozyon, çökme, vb olayları içerir. Organizmaların kolonizasyon deseni uzun ya da kısa dönemde oluşabilir ve doğal ya da antropojenik olabilir. İnsanlar yeni peyzajlarda sadece kendi kolonizasyonundan sorumlu değildir, aynı zamanda birçok yabancı bitki ve hayvan türünü araziye getirmektedir. Lokal müdahaleler içsel ya da dışsal güçlerle olabilir ve peyzajın doğal değişiminin hızını ve yönünü etkileyebilir. Öte yandan birçok müdahale tipi peyzajın değişimini etkileyemeyebilir ve bu nedenle belirleyici süreçler değildir (Marcucci 2000).

Ekosistemlerin açık olması, sistem analizi ve değerlendirmesi sırasında yakın sistemler ile olan etkileşimlerin de incelenmesini (yatay etkileşim) gerekli kılar. Bu durum "ekolojik ağ" terimi ile planlamaya aktarılmıştır ve bu çalışmanın ikinci ekolojik temelini oluşturmaktadır. Zonneveld'e (1994) göre bir ekosisteme ait çalışma yapılırken diğer sistemlerle ekolojik ağın oluşturulması aşağıdaki avantajları sağlar: Ekosistemin daha etkin işlerliği, yakın çevre ile bütünlüğün korunması, hidrolojik sistemin bütünlüğü, biyolojik çeşitliliğin korunması, göç eden türler için habitat ve bağlantı hatlarının sağlanması.

1.2. Peyzaj Planlama

Ülkemiz tarafından 10 Haziran 2003 tarih ve 4881 no.lu Kanunla onaylanan ve 27 Temmuz 2003 tarih ve 25181 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanana Avrupa Peyzaj Sözleşmesi’nde Peyzaj Planlama; peyzajların iyileştirilmesi, onarımı ve yaratılması için yapılan ileriye dönük etkin eylem olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda herhangi bir peyzaj planlama eylemi, yöntem olarak peyzaj analizi ve peyzaj değerlendirmesi olmak üzere iki temel aşamaya ayrılabilir. Aşağıdaki, bu çalışmada izlenen peyzaj planlama sürecini özetlemektedir.

Peyzaj planlama süreci

APS (2000), peyzajı insanlar tarafından algılandığı şekliyle, özellikleri insan ve/veya doğal faktörlerin etkileşimi ve eylemi sonucunda oluşan bir alan olarak tanımlamaktadır. Buradan yola çıkıldığında bir peyzaj analizinin aşağıda belirtilen içermesi beklenmelidir.

- Peyzaj öğeleri ve tipleri
- Sosyal algı biçimi
- Dinamiklik/değişim
- Kırsal Peyzaj Planlaması (Kaynak: Nizamettin Koç ve Şükran Şahin, 1999)